

Introducció

1. Punt de partença i objectius

El present Llibre Blanc sorgeix de la convicció que per aconseguir un entorn audiovisual conseqüent amb els valors ètics i educatius d'una societat democràticament avançada, cal actuar en tres dimensions complementàries:

- la protecció de la infància i la joventut
- la política audiovisual en relació amb infants i joves
- la política educativa

L'actuació simultània en aquests tres àmbits és especialment necessària quan, com en l'actualitat, l'impacte dels mitjans de comunicació en la vida dels nens i els joves es fa cada cop més evident, i quan les tecnologies de la comunicació, en constant progrés, amplien aquest impacte alhora que ofereixen noves possibilitats i oportunitats per a l'educació.

Aquest Llibre vol respondre a les inquietuds, els interrogants i les preocupacions de les persones, els col·lectius i les institucions que, d'una manera o d'una altra, participen i es relacionen amb l'educació, els mitjans audiovisuals, la infància i la joventut. Inquietuds, en primer lloc, crítiques, que sovint es presenten en forma de protesta i denúncia. Són les següents:

- **Les preocupacions de les mares i els pares**, que es pregunten si la influència de la televisió en els seus fills i filles serà adequada i positiva per a la seva formació; o si, per contra, i per esmentar problemes aclaparadors com l'excés d'escenes de violència i de marcat caràcter sexual, o la presència il·limitada de publicitat, derivarà en actituds i comportaments negatius en els seus fills i filles.

- **El desassossec del professorat**, que sent que la tasca feta diàriament amb l'alumnat a classe es contradiu amb la de la televisió. Els docents es pregunten com es pot educar per a la pau, per exemple, enmig d'una cultura mediàtica

fascinada per la violència; o bé si és possible inculcar actituds solidàries en un marc mediàtic caracteritzat per l'individualisme i la competitivitat. Són educadors, educadores i responsables institucionals que, a l'hora de voler comunicar una actitud favorable a l'equilibri ecològic i la sostenibilitat del planeta, s'enfronten a un *soroll* mediàtic incessant en la publicitat i en la informació, que fomenta el consumisme, el creixement exponencial de la producció, l'exploació il·limitada dels recursos naturals i la hipertròfia de tot el que és artificial. Sense oblidar la incertesa dels experts (sociòlegs, comunicòlegs, antropòlegs, etc.) que posen en dubte les relacions, directes i indirectes, que el discurs mediàtic, cada cop més compulsiu i extensiu, té sobre les condicions que propicien l'agressivitat ambiental, els comportaments malintencionats per als béns ciutadans i les conductes de violència gratuïta, cada cop més explícites. O bé la preocupació de pediatres, metges, psicòlegs i educadors a l'hora de relacionar el soroll mediàtic de fons amb malalties i trastorns de la personalitat, com l'anorèxia, la bulímia, la hiperactivitat i la desmotivació pertinaça.

- **El malestar dels professionals de la comunicació**, que se senten, tot sovint, insegurs de les conseqüències de la seva feina. Es pregunten si la creixent i *obligada* recerca d'audiència massiva no va massa lluny: l'espectacularització de la violència, la potenciació de continguts de *transgressió*, o la manca de respecte envers la vida privada. Es demanen, amb una intensitat més o menys silenciada, si el marc industrial i comercial en què desenvolupen la seva tasca no acaba, a la llarga, menystenint, sovint, les seves obligacions ètiques respecte de la missió de servei públic i desenvolupament de l'educació.

- **La preocupació dels i les juristes**, que adverteixen com es deixa de respectar en els mitjans el dret a la intimitat i a la pròpia imatge, fins i tot de la infància i el jovent. Adverteixen, també, com els nens i nenes cada vegada són

sol·licitats amb més freqüència per fer servir de coartada o *diana* en els missatges publicitaris.

- Cal tenir en compte també el **desconcert**, més o menys conscient, **de nens i de joves**, constantment assetjats per missatges mediàtics suggestius que reclamen la seva atenció, els indueixen cap a conductes i actituds poc recomanables, els lleven temps per fer els deures escolars i els *obliguen* a despeses que van més enllà de les seves possibilitats o de les de les seves famílies, o bé els duen a consumir productes que poden perjudicar la seva salut. O, senzillament, no contribueixen a fer que la seva imaginació es desenvolupi cap a usos més originals i variats del seu temps de lleure. Dit amb poques paraules: s'acaba privant la infància del 'dret a ser infant'.

En segon lloc, no es poden oblidar les preocupacions de *caire positiu* que molts comparteixen. Es tracta d'aquells que, conscients del poder dels mitjans, conceben maneres i camins que potenciïn l'educació i la cultura:

- Professors i educadors que intueixen els efectes benèfics d'una educació crítica amb els mitjans de comunicació, capaç de despertar la capacitat d'exploració i anàlisi dels menors davant dels missatges mediàtics.
- Pares i mares que aspiren a trobar referències i models amb els quals guiar el consum mediàtic dels seus fills i filles.
- Professionals de la comunicació que reclamen recursos i condicions per a la producció de programes educatius, o de continguts *amistosos*¹ per a la infància i la joventut.
- Investigadors que confien en les immenses possibilitats comunicatives que les noves tecnologies obren i que reclamen la difusió de noves competències i noves actituds socials.

En totes aquestes actituds positives hi ha una confiança comuna i una convicció: que l'entorn mediàtic és el resultat de la nostra civilització tècnica, que ha fet avançar la capacitat dels nostres sentits i percepcions i que, de mica en mica, ens pot conduir a un estat de major lucidesa, diàleg i democràcia.

En general, es pot dir que tant en les crítiques, més o menys apocalíptiques, com en les posicions positives, més o menys ingènues i confiades, hi ha un rerefons de sentiments compartits. Es tracta d'un rerefons construït sobre la consciència de la importància del nou entorn me-

diàtic i del seu poder, també en les seves possibilitats i capacitats. Si uns i altres no reconeguessin la importància i les possibilitats d'aquest entorn, les crítiques no es podrien ni tan sols formular, perquè no hi ha crítica sense la intuïció d'una alternativa; i les afirmacions i les esperances tampoc no es podrien projectar, perquè no hi ha cap promesa ni esperança que no es fonamenti en una certa racionalitat i en un càlcul mínim.

Així, doncs, les posicions no són gaire extremes o, més ben dit, s'assenten en una base comuna: la necessitat de plantejar-se i replantejar-se l'arquitectura de l'entorn audiovisual; l'obligació de parlar d'aquest entorn, pensar-lo i repensar-lo; la necessitat d'elevat al debat obert la dimensió de bé públic que sens dubte tenen els mitjans de comunicació, tant públics com privats, i impulsar polítiques públiques que assegurin la seva contribució al bé comú.

És aquesta convicció de base –percebuda al llarg de les nombroses entrevistes fetes i estesa entre tots els actors implicats– la que condueix a un principi metodològic: ningú no accepta la *naturalitat* de l'entorn audiovisual, gairebé ningú no pensa que sigui el fruit d'una determinació fatal i que calgui mantenir-la tal com ens ve donada. Al contrari, la majoria admet que l'entorn audiovisual és qüestionable i corregible, que es pot dissenyar a mida, en comptes d'adaptar-nos-hi com si fos un estat natural.

I tanmateix, i aquest és un altre principi metodològic, la complexitat dels factors que generen l'entorn audiovisual, la dispersió (fins i tot geogràfica), la capacitat *invasora* en la quotidianitat, tendeixen a produir un *sentiment d'impotència*: sembla que no es pugui fer res per posar-hi solució, per transformar-lo. Aquest sentiment, de vegades no confessat del tot, es converteix en desencís i resignació per a uns, i en actitud dissuasiva i retòrica per a uns altres. No obstant això, no deixa de ser, en conjunt, un sentiment lleuger, superficial.

D'aquí que el principi general del qual parteix aquest Llibre és que l'entorn audiovisual és transformable i adaptable a les nostres necessitats socials i personals. Que no és una realitat natural incontrovertible, sinó el producte d'unes pràctiques, institucions i rutines humanes i socials. Que es tracta, per tant, de fer un doble esforç:

- Intentar explicar i comprendre l'ordre que governa aquest entorn audiovisual, la seva lògica i els seus efectes;

- Assenyalar, descobrir o imaginar els camins per rectificar-lo, transformar-lo i adaptar-lo als nostres principis i valors.

En definitiva, es tracta d'obrir perspectives favorables a la transformació d'alguns dels factors i circumstàncies que genera aquest entorn. L'objectiu és, doncs, presentar la possibilitat d'una *política* dels mitjans, de l'educació i de la protecció, potenciació i foment dels valors i drets de la infància i la joventut.

En conjunt, entre inquietuds i projectes, allò que es persegueix amb aquest Llibre és obrir pas a un àmbit d'actuacions institucionals i socials concretes. A partir dels objectius i les orientacions següents:

- **Contribuir a articular una política audiovisual adreçada a la infància i la joventut**, que respongui als interessos dels joves i els nens, als seus drets i, a llarg termini, als interessos de tota la societat.

- **Fomentar i estimular una autèntica política de comunicació educativa**, en consonància amb les possibilitats i exigències de la societat del coneixement que es construeix avui dia.

- **Fomentar el desenvolupament d'una política d'educació en mitjans que inclogui, alhora, la necessària alfabetització audiovisual**, així com la potenciació de les habilitats relacionades amb la informàtica i les xarxes de comunicació.

- **Coordinar els mecanismes d'autoregulació i les instàncies de negociació i mediació** en la defensa dels drets i interessos dels menors en relació amb els mitjans de comunicació.

- **Establir criteris i mecanismes d'avaluació** sobre l'impacte dels continguts audiovisuals en la infància i la joventut.

- **Establir canals de diàleg** entre famílies, educadors, nens i joves en relació amb els mitjans de comunicació.

- **Contribuir a instaurar un clima de corresponsabilitat** i formular els criteris necessaris per combinar el dret a la llibertat d'expressió i l'accés als mitjans audiovisuals amb mesures destinades a la protecció de la infància i la joventut.

Totes aquestes orientacions i objectius es resumeixen en: la voluntat, i la possibilitat, de construir un entorn audiovisual per a la infància que respongui a les exigències ètiques i cíviques de la nostra societat.

2. Metodologia de treball

Per aconseguir aquests objectius, la redacció del Llibre Blanc ha avançat en la línia de l'anàlisi, del diàleg i en la recerca i potenciació de les àrees d'acord i consens entre els diversos actors que integren el marc constituït pels mitjans, d'una banda, i la infància i la joventut, de l'altra. En aquest sentit, s'han fet un seguit d'entrevistes, s'han organitzat reunions i seminaris, s'han llançat propostes, i de manera sistemàtica s'ha explorat el grau d'acord o desacord sobre els temes principals.

En una **primera etapa**, s'ha recollit informació directa sobre el problema, s'han recopilat estudis i documents –tant els que fan referència al marc català, com aquells que corresponen a l'Estat espanyol o a altres països de referència– que d'una manera o altra poguessin oferir informació aprofitable, suggeriments o experiències.

En una **segona etapa**, s'han entrevistat alguns dels actors més significatius de l'àmbit d'estudi: professionals de la comunicació, educadors i educadores, professors i professores, responsables polítics, col·lectius i associacions, experts i estudiosos universitaris. La llista de persones entrevistades apareix a l'annex de persones i institucions consultades.

Finalment, s'ha avançat en la línia d'establir consens i acord sobre les propostes que s'han elaborat al llarg del treball. Aquestes propostes s'han sotmès a dos fòrums de discussió esglaonats:

- La discussió amb la mesa i els membres del Fòrum d'entitats de persones usuàries de l'audiovisual;
- La discussió amb un grup d'experts, format per especialistes en la matèria, a banda d'alguns dels actors ja entrevistats.

De manera que les propostes presentades, encara que d'una manera informal, tenen el suport d'una bona part dels actors que participen en l'àmbit d'estudi. Cal dir, en tot cas, que l'assumpció d'aquestes propostes no compromet qui, d'una manera o altra, ha participat en l'elaboració d'aquest treball oferint amablement la seva disposició, ajuda, experiència i motivació.

3. Perspectives

Aquest Llibre aspira a obrir un horitzó. Es tracta d'obtenir una visió sobre l'entorn audiovisual que permeti cobrir un grau suficient de coneixement i apropament, per tal de comprendre'l i fer-ne un seguiment. Així mateix, l'objectiu és obrir o completar canals de participació i acció que possibilitin orientar aquest entorn vers allò que considerem valors essencials de la nostra societat, per tal que els actors que intervenen en l'àmbit audiovisual tinguin capacitats i competències per a l'actuació conscient i per a la realització dels seus projectes.

Aquest horitzó no és immediat. Més aviat obre un camí que es mantindrà a base d'exploracions compartides, d'acords, de diàleg, i fins i tot de rectificacions i canvis d'objectius. És la manera de consolidar les fites, de reconèixer-les i donar-los suport. Per tant, la perspectiva de què parteix aquest treball no és el canvi immediat ni un canvi que se sustenti en la imposició de cap norma salvífica. La construcció d'un entorn audiovisual adequat per a l'educació és d'una complexitat i variabilitat tan gran que no pot sustentarse només en normes o en regles. Dit d'una altra manera, la seva extrema vitalitat i, en conseqüència, la seva imprevisibilitat, relativitza el valor de qualsevol d'aquestes normes o regles. Només pot fonamentarse en la instauració d'un marc de valors compartits, en l'esforç d'uns principis generals i en la consolidació d'un sistema intel·ligent i sensible capaç d'autoregular-se per tal de resoldre problemes i trobar solucions empíriques.

No són, en aquest sentit, tan importants les fites com la capacitat d'inventar-ne o sostenir-ne de noves, la capacitat intel·lectual, política i ètica d'estar a l'alçada de les circumstàncies. Per això és imprescindible l'adquisició d'una certa consciència col·lectiva sobre la importància del tema que tractem. Les persones, en els seus diversos rols socials; les institucions, amb les seves comeses específiques; i els col·lectius, amb els seus projectes i inquietuds, han de conèixer l'abast dels problemes, i les possibilitats morals i pràctiques de participació i projecció pública que tenen. Han de trobar les plataformes i els àmbits de diàleg, d'atenció i de confrontació i mediació sobre els seus interessos en el tema. Finalment, han d'afrontar un paper complementari amb altres persones, institucions i col·lectius.

Tot això només es pot fer en el marc d'una nova responsabilitat. Una responsabilitat que nega el nihilisme i la impotència, és a dir, estar sotmès a forces sobre les quals no hi ha capacitat d'actuació; que, alhora, es fonamenta en la possibilitat real de participació i intervenció; i que es regula sobre la base d'unes referències nítidament compartides que, sense excloure el dubte i la interrogació, sí que s'aparten de la incertesa generalitzada i del relativisme total.

Parlem d'una responsabilitat compartida i solidària en els seus efectes, que abasta d'una manera similar la indústria dels mitjans i el sistema educatiu, que tant fa referència als responsables institucionals i polítics com a les famílies, i a les funcions socials que complim com a particulars, i que afecta tant l'àmbit públic com l'àmbit privat en què es fonamenta l'ètica personal i civil.

És una responsabilitat compartida que exigeix la coherència i l'ajustament o l'articulació de les parts, que, en conseqüència, es nega a complaure's amb les acusacions unilaterals o esbiaixades, i que no accepta la *(des)responsabilitat* interessada, sigui quin sigui el principi que invoqui. Quan respirem ens relacionem amb l'oxigen del nostre entorn i modifiquem d'aquesta manera el nostre medi ambient; doncs passa el mateix amb l'entorn audiovisual. Una actitud familiar, una actitud escolar i educativa, política o comercial influeix de manera decisiva a l'hora de modificar l'efecte o la validesa del flux comunicacional. Però tot això està interrelacionat i, si no hi ha equilibri i coherència entre les parts, els resultats del sistema difícilment podran contribuir a l'exigència d'una finalitat racional i ètica.

En aquest horitzó i en aquesta perspectiva se situa el Llibre Blanc. És un horitzó que es referma en la idea de responsabilitat general, de la coherència i l'equilibri necessaris en la tasca transversal entre les parts i en la necessitat del diàleg i la concentració que, òbviament, reconeix l'autonomia i la llibertat dels actors.

Un horitzó que, perquè s'inspira en la responsabilitat, es pot construir en el marc d'una llibertat més àmplia, i que afronta els fenòmens de la realització de la llibertat, en tots els seus paràmetres, entenent-los com quelcom compatible amb el respecte a uns valors compartits.

També hi ha un doble repte assumit. D'una banda, el repte de l'educació entesa com un procés que abasta totes les

esferes de la vida: l'escolar, el lleure i la quotidianitat i que afecta totes les nostres capacitats i potencialitats, no només les de la infància i la joventut. Un repte l'acceptació del qual és avui dia més necessària i vital que mai.

De l'altra, el repte de trobar l'equilibri per tal que els valors de la indústria i del mercat audiovisual i els valors del civisme i de la societat política no es contradiguin. Només si aquest equilibri es pot sostenir amb cura en l'àmbit de l'entorn audiovisual per a l'educació –sense excessos per part dels uns i dels altres– els nens i els joves trobaran un mitjà adequat als seus interessos, drets i aspiracions.

La condició necessària, per tant, és assegurar aquest equilibri amb una atenció constant i una observació rigorosa. Cap confiança que no es basi en els fets comprovats pot assegurar-nos l'aprofitament de les oportunitats i el menyspreu dels riscos. S'entén que aquest conjunt d'anàlisis i propostes es mogui en la discussió crítica del pensament dels qui sostenen la plena confiança en el mercat com una necessitat, i dels qui, per contra, només confien en un dirigisme clarivident d'alguna institució. No ens situem en cap punt intermedi, sinó en el reconeixement de l'obligatorietat del consens, de l'acord explícit, del conflicte viscut com una mediació i de l'exploració constant d'alternatives.

4. Pla d'exposició

En les pàgines que segueixen s'aborden els grans temes que organitzen l'entorn audiovisual en relació amb la televisió. S'han dividit en tres parts de dimensió diferent i tractament també divers.

La primera part introdueix la qüestió des d'una perspectiva àmplia i teòrica, situant l'enfocament del treball i proposant una visió sistemàtica. S'hi recullen els principis conceptuals necessaris per ordenar els problemes i les preocupacions generals sobre el tema. Aquesta primera part s'ha dividit en dos grans apartats:

1. L'ambient mediàtic en relació amb la infància i el jovent
2. Els continguts *de risc* per a joves i nens

La segona part aprofundeix en moltes de les qüestions ja plantejades en la primera. Fa un repàs del tema d'estudi a

partir dels diferents àmbits d'actuació de què es conforma, i involucra en la seva descripció la visió dels actors que hi participen. Són els àmbits següents:

1. El consum infantil i juvenil de mitjans
2. La indústria mediàtica i l'oferta de programes
3. L'educació i els mitjans

La tercera part està destinada a presentar suggeriments i propostes. S'organitzen, per àmbits, de la manera següent:

1. Coneixement i investigació
2. Informació, formació, educació
3. Producció audiovisual i difusió
4. Participació ciutadana
5. Regulació i autoregulació